

УДК 94+392.81+159.923.2 (477)

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2019.3\(27\).314](https://doi.org/10.33782/eminak2019.3(27).314)

«ПОЛІТИЧНА КУХНЯ» УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ГАСТРОНОМІЧНА ТРАДИЦІЯ ЯК ЧИННИК НАЦІЄТВОРЕННЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Ольга Казакевич

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)

e-mail: o.kazakevich@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3599-2903>

У статті проаналізовано взаємозв'язок між ідентичністю та традиційними стравами на прикладі ситуації, яка склалася в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Відмічено, що національна кухня асоціювалася з одним із символів національної ідентичності та мала певний вплив на формування етнополітичних світоглядних ідей. Культурні та національні межі в епоху модерного націєтворення, у тому числі, формувалися через традиційні харчові практики. Сучасники неодноразово зверталися до «кулінарної термінології», характеризуючи політичне життя українського народу.

Ключові слова: традиційна кухня, національна ідентичність, націєтворення, національний символ, етнополітика

У повсякденному житті будь-якої людини споживання продуктів харчування має низку аспектів. Різноманітні страви втамовують голод і підтримують функціонування живого організму. Вони також є засобом отримання естетичної та смакової насолоди, а подекуди навіть джерелом натхнення для митців. Їжа як символ виконує різні соціальні функції: вона відображає суспільну ієрархію та культурні традиції, адже розмежовує достаток і бідність, повсякденне та сакральне (святкове) тощо. Вона може слугувати маркером національної ідентичності, а відтак споживання деяких страв у певному колективі розмежовує різні національні групи. «Їжа дуже добре пасує до ідентифікації “інших” націй. Ми ідентифікуємо себе завдяки відокремленню від “інших” і в цьому відношенні “ми” означає не “вони”»¹.

Поряд із мовою, їжа є найочевиднішим носієм етнокультурного змісту. Не випадково деякі страви, навіть у сучасному глобалізованому світі, використовуються як очевидні маркери певної національної культури. Якщо, наприклад, такі страви як «піца» або «тірамісу» несуть на собі культурний відбиток італійськості, то борщ або вареники є одним із культурно-національних символів України. В епоху формування європейських політичних націй існування таких страв-символів суттєво сприяло закріпленню у суспільстві ідеї національної окремішності.

Питання взаємозв'язку етнонаціональної ідентичності та традиційної кухні періоду українського модерного націєтворення достатньою мірою недосліджене. Окремі аспекти цієї проблеми відображено у працях С. Єкельчика² та науково-популярній

¹ Ashley B., Hollows J., Jones S., Taylor B. Food and cultural studies. New York: Routledge, 2004. P. 83.

² Екельчик С. Человеческое тело и национальная мифология: некоторые мотивы украинского национального возрождения XIX века // Ab Imperio. 2006. № 3. С. 23-54; Єкельчик С. Українофіли. Світ українських патріотів другої половини ХІХ століття. Київ: Видавництво КІС, 2010. С. 19-49.

праці А. Макарова³. В історіографії наявні праці етнографічного характеру присвячені українській народній кухні⁴. Окремо варто відзначити дослідження в яких проаналізовано зв'язок між національною гастрономічною традицією та ідентичністю⁵. І. Набруско запропонувала класифікацію практик харчування у соціологічній традиції й виділила чотири дискурси (кулінарний, статусний, здоров'я, національний) і притаманні їм характеристики. Цілком можна погодитися з дослідницею у тому, що національна кухня є об'єднуючим елементом у підтриманні ідентичності груп, а в ширшому культурному просторі – символічним артефактом, який несе частку певного культурного коду⁶.

Мета даної статті полягає у розкритті ролі та значення національних традиційних страв, як одного із символів української національної ідентичності у контексті етнополітичних процесів другої половини XIX – початку XX ст. Основні завдання: з'ясувати взаємозв'язок між формуванням національної ідентичності та повсякденними практиками харчування в Україні періоду модерного націєтворення, виявити приклади сприйняття традиційних страв як національного культурного елементу, а також розкрити особливості застосування гастрономічних метафор і символів у семіотичному полі українських етнополітичних процесів другої половини XIX – початку XX ст.

Влучним прикладом відображення політичної ситуації, світоглядних орієнтирів і національної кухні є складене Д. Мордовцем меню 1882 р. з нагоди відзначення пам'яті Тараса Шевченка українською громадою Санкт-Петербурга⁷. Панахида по поетові проходила 26 лютого 1882 р. у Казанському соборі, а увечорі українська громада імперської столиці та гості зібралися у ресторані Бореля. Урочисте меню вміщувало притаманні українській національній кухні страви та напої, такі як борщ, сало, горілка, проте інтерес становить саме формулювання назв кожної зі страв. Меню на 21-ї Шевченкові роковини (рис. 1) значною мірою віддзеркалює ідентичність організаторів літературно-мистецького зібрання та їхнє позиціонування у тогочасному російсько-українському дискурсі. Зокрема, у документі згадуються такі закуски, як «самобутні раки», що повзуть назад додому – у Московське болото; «дозволена цензурою тарань», сухі чабаки, «“хлопомани” замість “средостенія”, та ще де-що з загальноприйнятим правописом». Козацький обід включав українофільський борщ і «сепаратистську» кашу, «“возз'єднану” осетрину з хріном замість конституції», баранину або «Гайдамаки» Тарасові, до неї солоні огірки й інші «независящие обстоятельство».

³ Макаров А. Стиль жизни, нравы и вкусы старого Киева. Киев: SKY HORSE, 2017. 384 с.

⁴ Артюх Л.Ф. Українська народна кулінарія (Історико-етнографічне дослідження). Київ: Наукова думка, 1977. 154 с.; Гонтар Т.А. Народне харчування українців Карпат. Київ: Наукова думка, 1979. 138 с.; Давидюк М. Традиційне харчування волинян // Народна творчість та етнографія. 2006. № 1. С. 38-50; № 2. С. 61-70.

⁵ Молчанова Г.Г. Традиции гастики как отражение национальной и региональной идентичности // Вестник Московского университета. 2013. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. № 2. С. 20-26; Ніколенко В.В. Гастрономічна культура в процесах формування громадянської ідентичності: теоретичний огляд проблеми // Грані. 2015. № 7. С. 46-52.

⁶ Набруско І. Імперативний характер гастрономічних практик в рамках соціального простору сучасної людини // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. 2016. Вип. 1. С. 13.

⁷ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Ф. І. Спр. 49577. Арк. 51.

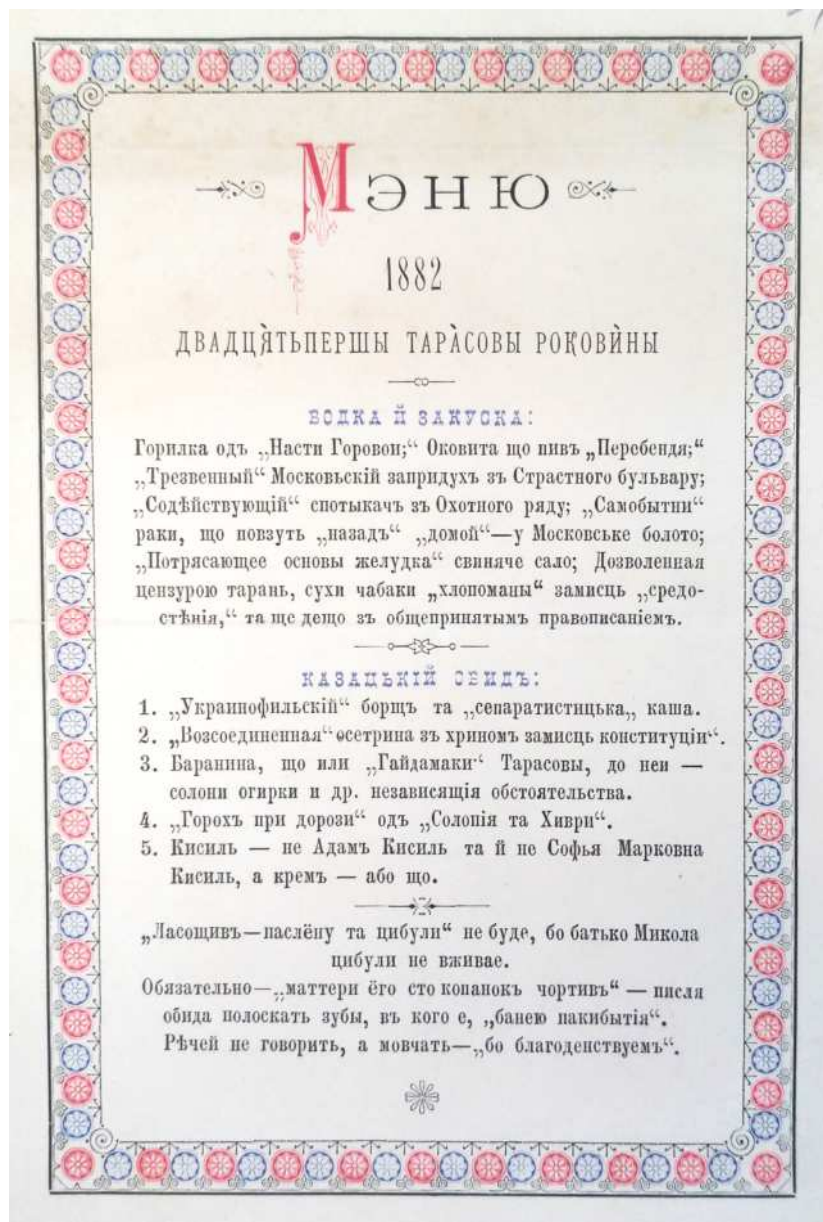

Рис. 1. Меню «Двадцять перші Тарасові роковини» (1882 р.)
 (ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 49577. Арк. 51)

Свідченням інтересу до «жартівливого» меню складеного на Шевченкові роковини серед сучасників послуговує той факт, що коли Л. Михалевич дізнався, що «Меню на Двадцять перші Тарасові роковини» зберігається у М. Мокрицького разом з іншими документами, які мають стосунок до Т. Шевченка, то повідомив про це редакцію «Киевской старины»⁸. На сторінках журналу це меню було опубліковане у

⁸ Т.Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. Київ: Наукова думка, 1966. С. 208.

1906 р., а на двадцять років раніше в «Русской Старине»⁹. Складання подібних жартівливо-політичних меню, очевидно, мало певне поширення на рубежі XIX-XX ст. Так, серед архівних матеріалів К.В. Шероцького збереглося рукописне меню¹⁰, повністю присвячене постаті Распутіна та складене ймовірно після його отруєння. Назви страв, серед яких «суп из спинного хребта Распутина», «битки по Распутински (из молодых щенков)», «маринованный нос под бешамелью», «желудочный сок» є, мабуть, найменш огидними, відображають гостру антипатію автора документа до особи «старця».

Гастрономічні алюзії, метафори, кулінарна термінологія нерідко використовувалася учасниками, свідками або дослідниками політичних процесів в якості семантично зрозумілих кожному речових зворотів. Так, наприклад, голова Київської археографічної комісії М. Юзєфович у підготовленій ним записці «Про так званий українофільський рух» (1875) використовує слово «дріжджі» для пояснення контексту організаційно-політичної діяльності Південно-Західного Відділу Російського географічного товариства: «...Українофільські дріжджі були Чубинським підготовлені. Необхідно було лише зібрати їх в одну посудину, щоб приготувати на них необхідний продукт. Цією посудиною і став у Києві відділ Географічного товариства»¹¹. Пізніше, у передмові до праці «Заборона українства 1876 р.», Ф. Савченко, характеризуючи діяльність згаданого товариства не уникнув зауваження, що ця діяльність «зростала на революційних дріжджах» та об'єктивно мала перед собою визвольно-політичну мету, а не лише наукову¹².

До алегоричних кулінарних образів звертається також автор праці присвяченій мовному питанню у Галичині «Uwagi o języku i alfabecie pism rusińskich w ziemi Halickiej napisał gente Ruthenus natione Polonus» (1886) акцентуючи на тому, що недостатньо суспільство годувати, необхідно зважати, на те, які страви не будуть шкідливими. «Недостатньо приготувати горщики, ложки, миски, недостатньо навіть дати йому народні страви: борщ, кашу, вареники, – зазначає автор, – треба пильнувати: чи той борщ, та каша, вся ця їжа, не містить у собі отруйних паростків? Бульйон, капуста, бігос, і навіть французькі паштети не є для нього небезпечними; але якби люд русинський почав споживати такі страви як щі, кулеб'яка, яловичина, окорок, вітчина, уже було б по ньому!»¹³. Страви традиційної кухні дуже чітко окреслюють національно-культурний вплив, послуговують вагомим розмежувальним чинником національно-політичних кордонів.

Цікаво, що саме гастрономічний контраст часом не тільки символічно, але й цілком наочно відокремлював культурно-національні простори різних груп населення України. Так, коли М. Старицькому та М. Лисенку на початку 60-х років XIX ст. довелося переїхати із Харкова до Києва, то поряд з побаченим вбранням на київських

⁹ М.К. [Комаров М.] Меню Д. Мордовця [Меню 1882. Двадцять перши Тарасови роковини] / М.К. [М. Комаров] // Киевская Старина. 1906. Т. 92. № 2. Отд. 2. С. 28-29; Мордовцев Д.Л. Николай Иванович Костомаров в последние десять лет его жизни 1875-1885 // Русская Старина. 1886. № 2. С. 332-333.

¹⁰ ІР НБУВ. Ф. 152. Спр. 162. Арк. 58.

¹¹ Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847-1914). Збірник документів і матеріалів / Упор. Г. Боряк; вступ. ст. В. Шандра; П. Гриценко. Київ: ТОВ «Видавництво "Кліо"», 2015. С. 124.

¹² Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. Харків-Київ: Державне видавництво, 1930. С. VII.

¹³ Uwagi o języku i alfabecie pism rusińskich w ziemi Halickiej napisał gente Ruthenus natione Polonus. Kraków: Drukarnia związkowa, 1886. S. 15.

студентах і з почутою польською мовою, запропоновані у місцевій кухмістерській страві «яя садзоне» і «легуміне» змусили М. Лисенка «зітхати, що заїхали в Польщу, і що, мабуть, доведеться слухати лекції на польській мові»¹⁴.

На думку С. Єкельчика, «українські патріоти 1860-1890-х років демонстративно відкидали дорогу їжу і напої (можливо, на знак неприйняття російського імперського великосвітського життя), щоб нічим не відрізнятись від своєї “суто селянської” нації»¹⁵. Хоча джерельна база не дає достатніх підстав однозначно погодитися із тезою С. Єкельчика, проте можна стверджувати, що смаки, гастрономічні уподобання, тобто загалом харчові практики повсякденності українофілів цілком відображали їхню національну ідентичність. Частування на «вечорницях», які влаштовували київські громадівці на початку 60-х років XIX ст. передбачали приготування та споживання, насамперед, національних страв і напоїв¹⁶. Та все ж смаки та гастрономічні уподобання українофілів навряд чи можна назвати «галушковим патріотизмом».

Про те, що кулінарні уподобання та культура споживання мали значення для національної ідентифікації особистості, принаймні для частини українського суспільства кінця XIX ст., свідчить лист Т. Зіньківського до Б. Грінченка. Характеризуючи «українськість» генерала М. Драгомирова, Т. Зіньківський зауважив, що М. Драгомиров «справді українець, пильнує укр[аїнське] письменство, розмовляє часом по-українськи і зове себе укр[аїнцем]. Він великий гастроном і має в себе розкішну кухню українську. (Теж патріотично?! Сей патріотизм самий, може, найдешевший і, попросту, нічого не вартий, але при характеристиці треба і про се згадати)»¹⁷. Варто також відмітити, що дружина М. Драгомирова Софія не лише любила та вміла смачно готувати, зокрема, й українські страви, але й стала автором популярної книги «В помощь хозяйкам. Рецепты разных блюд и заготовок», яка витримала декілька видань. Цей кулінарний збірник вміщував численні рецепти страв української кухні, серед яких «Малороссійській борщ» (декілька видів), «Малороссійская юшка», «Малороссійское сало», «Малороссійское сало жареное», «Малороссійские колбасы», «Малороссійское тесто для открытых пирогов, пирожковъ, коржиковъ», «Маленькіе ржаные хлебы или пампушки малороссійскія» й ін.¹⁸ Знайомий з родиною Драгомирових жандармський офіцер О. Спиридович згадував, що йому «доводилося їсти знамениту гречану кашу і пиріжки» Софії Драгомирової¹⁹.

Не лише продукти харчування, але й пакувальний папір чи обгортки могли виступати як національний символ і засіб пропаганди. Це періодично викликало занепокоєння представників імперської влади, тож окремі заборони, які з політичних мотивів накладало Головне управління у справах друку (ГУД), відображали особливості національної політики й, водночас, безпосередньо стосувалися продуктів харчування, тютюнових виробів тощо. Так, наприклад, циркуляр ГУД 1898 р. забороняв

¹⁴ Старицький М. До біографії М.В. Лисенка // М.В. Лисенко у спогадах сучасників / Упор. О. Лисенко. Київ: «Музична Україна», 1968. С. 34.

¹⁵ Єкельчик С. Українофіли: Світ українських патріотів другої половини XIX століття. Київ: Видавництво «К.І.С.», 2010. С. 40.

¹⁶ Старицький М. До біографії М.В. Лисенка... С. 41.

¹⁷ «...Віддати зумієм себе Україні». Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком / Вступ. ст. С.С. Кіраля. Київ, Нью-Йорк: Українська Вільна Академія наук у США, 2004. С. 173.

¹⁸ Драгомирова С. В помощь хозяйкам. Рецепты разных блюд и заготовок. Изд. 3-е, дополненное. Санкт-Петербург: Издал В. Березовский. Комиссіонер Военно-Учебных заведений. Типографія Э. Арнольда, 1909. VII, 564 с.

¹⁹ Спиридович А. Записки жандарма. Київ: Книга роду, 2008. С. 115.

у зв'язку із ювілеєм Адама Міцкевича розміщення зображень польського поета на наклейках для цигарок чи обгортках для цукерок²⁰. У 1899 р. було заборонено розміщувати портрет Міцкевича та зображення пам'ятника поставленого йому у Варшаві на цигарках фабрики Шапшаль²¹. Часто заборони стосувалися розміщення зображень членів імператорської родини або царських регалій на етикетках карамелі²² чи на желатинових пластинках²³. Наприклад, у 1903 р. під заборону потрапили етикетки харківської фабрики Д. Кромського «Карамель Царська»²⁴.

Назви, які надавали власники підприємств з виробництва продукції харчування, інколи могли свідчити про просування ідеї національної ідентичності. На Сидорівському цукровому заводі, власник якого Василь Симиренко спрямовував значні кошти на розвиток української національної культури й української справи, вироблялася пастила «Українська», вперше у Російській імперії²⁵.

Цікаво, що продукти харчування могли й безпосередньо використовуватися для подолання цензурних обмежень, які застосовувалися щодо українськомовних творів після появи Валуєвського циркуляру й Емського указу. Софія Русова згадувала, що М. Старицький «взовів до пана київського цензора солодкі торт, щоб викликати його солодкий настрій і, користуючися ним, здобути ласкавий дозвіл на ту або другу українську книжку»²⁶. Такі «подарунки», адресовані посадовій особі цензурного відомства, певною мірою впливали на реалізацію етнонаціональної політики в імперії.

На рубежі XIX-XX ст. місця споживання їжі, зокрема, заклади громадського харчування, активно використовувалися в якості простору для обговорення політичних питань, актуальних громадських справ і різноманітних новин. Окремі кафе та ресторани слугували постійним місцем зустрічей українських громадських діячів. Наприклад, члени «Української громади в Кракові» обрали для своїх зібрань кав'ярню Кіяка на Ринку. Б. Лепкий називав Кіяка земляком і зазначав, що у його кав'ярні завжди було багато часописів, які дозволяли ознайомитися з останніми новинами. «Настрій там панував також доволі свій. Кождий з нас хоч на хвилинку забігав до Кіяка, а деякі то таки добре повисиджували плюшеві канапки у Кіяка. Там то й був наш "огляд політичний", а також і "новинки"»²⁷.

За спогадами В. Щербаківського, його зустріч 1918 р. у Відні із діячами українського руху відбувалася у кав'ярні «на тій улиці, що вела до парламенту, бо там збиралися наші українці»²⁸. На початку 20-х років XX ст. Відень був містом, в якому концентрувалася велика кількість політичних партій, гуртків і товариств українських емігрантів. Іван Кедрин згадував, що у визначений час їхні члени могли збиратися

²⁰ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК). Ф. 294. Оп. 1. Спр. 4-А. Арк. 89.

²¹ ЦДІАК. Ф. 1680. Оп. 1. Од. зб. 34. Арк. 20.

²² Ibid. Арк. 89.

²³ Ibid. Арк. 97.

²⁴ ЦДІАК. Ф. 294. Оп. 1. Од. зб. 354. Арк. 191.

²⁵ Ганницький С. Василь Симиренко – технолог, промисловець і меценат // Скарбниця української культури: Зб. наук. пр. Чернівці, 2007. Вип. 8. С. 44.

²⁶ Русова С. Спомини про перший театральний гурток у Києві // Микола Лисенко у спогадах сучасників. Київ: «Музична Україна», 2003. Т. 1. С. 149; Русова С. Мемуари. Щоденник. Київ: Поліграфкнига, 2004. С. 39.

²⁷ Лепкий Б. Гарно було... // Альманах українського студентського життя в Кракові. Краків: Накладом т-ва «Українська студентська громада» в Кракові, 1931. С. 13-14.

²⁸ Щербаківський В. Мемуари // Пам'ятки України: історія та культура. Науковий часопис. Вадим Щербаківський. 1876-1957-2007. Спецвипуск. № 4. 2007. С. 76.

окрім офіційних установ чи особистих помешкань, у різних кав'ярнях. Серед них він називає «Герренгоф» і «Централь» на Герренгасе та «Грайлінгер» на Йозефшtedтерштрассе. «У деяких годинах тут, напр. коло 12-ої вполудне у «Герренгофі» чи коло 1-ої в «Централь», українська мова приглушувала геть німецьку, а віденська каварня подобала на якусь українську політичну біржу, на якій виринали, ліцитувались і гинули політичні сплітки, інтриги, пляни й концепції, яким усім укупі суджена була вневдовзі одна спільна доля»²⁹.

У Києві початку ХХ ст. кав'ярні належали до місць, що знаходилися під пильним наглядом офіційної влади. Деякі заклади у місті використовувалися для одночасного споживання їжі та напоїв, а також для читання друкованих видань. Зокрема, при Куренівській народній чайній на початку ХХ ст. функціонувала безкоштовна народна бібліотека-читальня³⁰. Проте, загалом, посадові особи намагалися втримати перетворення закладів громадського харчування на місця громадських зібрань і поширення друкованої продукції. Так, у 1894 р. київська влада заборонила підданому Німеччини Ернсту-Євгену Мейнеру відкриття у його кав'ярні на розі Хрещатика й Анненківської вулиці читальні російських та іноземних газет і журналів³¹. У випадку якщо організація нагляду за продажем друкованої продукції була незручною для інспекції, то використання кав'ярні, як місця продажу друкованої продукції, не дозволялося. Так, у 1904 р. було відхилене клопотання власника київської кав'ярні Еміля-Рудольфа Петровича Люле про дозвіл відкрити йому при його кав'ярні продаж бланків відкритих листів з краєвидами³².

Зібрання громадських діячів, зокрема членів Київської громади, переважно відбувалися не у громадських місцях, а у приватних оселях. Найчастіше такі зібрання супроводжувалися спільними бенкетами, що, серед іншого, сприяло конспірації. З цією ж метою громадівці влаштовували виїзні зібрання у формі пікніків. Як згадувала С. Русова, «бувало як, поїдуть човном по Дніпру кудись кашу варити, то Житецький заспіває, а Юркевич за кашовара. Любили українці дуже ці «каші» на Дніпрі, там можна було вільно балакати, не боячись шпигів, що вже дуже нахабно починали стежити і за лівим крилом громади і за тими домами, де збирались наші по суботах, дарма, що ці суботи не мали жодного політичного значіння. Тут провадилася велика культурна праця [...]».³³ На думку С. Єкельчика такі поїздки «імітували радше козацький, аніж селянський спосіб життя»³⁴. Проте, швидше за все, практика виїзних зібрань у поєднанні з проведенням пікніків мала цілком утилітарне значення. З метою уникнення зайвої уваги поліції її застосовували не лише українофіли. Так, керівник київської царської охоранки О. Спиридович, описуючи діяльність соціал-демократичних гуртків, зазначав, що їхні зібрання у теплу пору року могли відбуватися у лісі чи на Дніпрі, де влаштовувалася ціла «плавуча аудиторія» на човнах, а з собою, на всяк випадок, її учасники брали «пиво, хліб, оселедців»³⁵, наче на прогулянку. За свідченням Олександра Івановича такі зібрання досить швидко вдалося поліції зупинити, оскільки поліцейські чини на своєчасно підготовленому катері ата-

²⁹ Кедрин І. Життя. Події. Люди. Спомини і коментарі. Видавничка кооператива «Червона Калина». Нью Йорк, 1976. С. 90.

³⁰ Державний архів міста Києва (далі – ДАМК). Ф. 287. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 243.

³¹ ДАМК. Ф. 287. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 45.

³² ДАМК. Ф. 287. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 16, 63-63зв.

³³ Русова С. Мемуари. Щоденник. Київ: Поліграфкнига, 2004. С. 45.

³⁴ Єкельчик С. Українофіли... С. 40.

³⁵ Спиридович А. Записки жандарма... С. 99.

кували човни учасників зібрань, яких арештовували і вони підпадали під адміністративні стягнення.

Таким чином, наведені джерела засвідчують, що в епоху модерного націєтворення культурні та національні лінії розмежування формувалися, серед іншого, через традиційні харчові практики. Їжа займала чільне місце у системі знаків і символів представників українського руху. Серед страв і напоїв, які стійко інтерпретувалися як традиційно українські, були борщ, сало, горілка. При чому українська приналежність цих страв визнавалася як самими членами української спільноти, так і представниками інших етнічних груп. Національні страви сприймалися як один із виявів національної культури, а їхнє свідоме приготування та споживання – як символ національної ідентичності. Окремі заклади громадського харчування ставали не лише місцями для споживання різноманітних страв і напоїв, але водночас і місцями зібрань представників певної національної громади, де можна було поспілкуватися у колі однодумців, прочитати свіжу пресу й обговорити актуальні новини. На теренах Російської імперії, з конспіративною метою зібрання політичних і громадських діячів часто відбувалися за столом у когось із членів товариства, а періодично влаштовувалися виїзні «пікніки» на природі. Гастрономічний аспект українського національного руху XIX – початку XX ст. все ще потребує додаткового дослідження, адже сучасники подій не завжди усвідомлювали його важливість, вважаючи його чимось само собою зрозумілим. Відповідно й згадки про національну кухню у джерелах того часу є радше фрагментарними. Проте, поза будь-яким сумнівом гастрономічна традиція українського народу мала суттєве значення для виокремлення національної ідентичності.

REFERENCES

- Artiukh, L.F.** (1977). *Ukrainska narodna kulinariia* [Ukrainian people's cookery]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Ashley, B., Hollows, J., Jones, S. & Taylor, B.** (2004). *Food and cultural studies*. New York: Routledge [in English].
- Davydiuk, M.** (2006). Tradytiine kharchuvannia volynian [Volynian traditional nutrition]. *Narodna tvorchist ta etnohrafia*, 1, 38-50 [in Ukrainian].
- Davydiuk, M.** (2006). Tradytiine kharchuvannia volynian [Volynian traditional nutrition]. *Narodna tvorchist ta etnohrafia*, 2, 61-70 [in Ukrainian].
- Ekelchik, C.** (2006). Chelovecheskoe telo i natsionalnaia mifologiiia nekotorye motivy ukrainskogo natsionalnogo vozrozhdeniia XIX veka [The Body and National Myth: Motifs from the Ukrainian National Revival in the Nineteenth Century]. *Ab Imperio*, 3, 23-54 [in Russian].
- Hannytskyi, S.** (2007). Vasyl Symyrenko – tekhnoloh, promyslovets i metsenat [Vasyl Symyrenko – technologist, industrialist and philanthropist]. *Skarbnytsia ukrainskoi kultury*, 8, 43-45 [Ukrainian].
- Hontar, T.A.** (1979). *Narodne kharchuvannia ukraintsiv Karpat* [People's food of Carpathian Ukrainians]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Makarov, A.** (2017). *Stil zhizni, nrvy i vkusy starogo Kieva* [Lifestyle, manners and habits of the Old Kyiv]. Kyiv: SKY HORSE [in Russian].
- Molchanova, G.G.** (2013). Traditsii gastiki kak otrazhenie natsionalnoi i regionalnoi identichnosti [Traditionals gustics as a reflection of national and regional identities]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Serii 19: Lingvistika i mezhkulturnaia kommunikatsiia*, 2, 20-26 [in Russian].
- Nabrusko, I.** (2016). Imperatyvnyi kharakter hastronomichnykh praktyk v ramkakh sotsialnoho prostoru suchasnoi liudyny [The imperative nature of gastronomic practices within social space of a modern person], *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsiologhiia*, 1, 10-14 [in Ukrainian].
- Nikolenko, V.V.** (2015). Hastronomichna kultura v protsesakh formuvannia hromadianskoi identychnosti: teoretychnyi ohliad problemy [Gastronomic culture in the formation of civil identity: theoretical overview of the problem], *Hrani*, 7, 46-52 [in Ukrainian].

- Savchenko, F.** (1930). *Zaborona ukrainstva 1876 r.* [Prohibition of Ukrainian of 1876]. Kharkiv-Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Uwagi o języku i alfabecie pism rusińskich w ziemi Halickiej napisał gente Ruthenus natione Polonus** (1886). [Notes on the language and alphabet of the Ruthenian writings in Galicia by *gente Ruthenus natione Polonus*]. Krakow: Nakładem i czcionkami drukarni związkowej [in Polish].
- Yekelchik, S.** (2010). *Ukrainofily. Svit ukrainskykh patriotiv druhoi polovyny XIX stolittia* [Ukrainophiles: The world of Ukrainian patriots of the second half of the 19th century]. Kyiv: Vydavnytstvo KIS [in Ukrainian].

Olga Kazakevych

(National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3599-2903>

«Political Cuisine» of Ukrainian Identity: Gastronomic Tradition as a Factor in the Formation of the Nation in the Second Half of the 19th – the Beginning of the 20th Century

The paper unveils the role and significance of national traditional dishes as one of the symbols of Ukrainian national identity in the context of ethnopolitical processes of the second half of the 19th – the beginning of the 20th century. Among the Ukrainian national dishes and beverages, which were firmly treated as traditionally Ukrainian by the representatives of the Ukrainian nation and among the foreign ethnic groups were borscht, salo, and horilka. A good example of the political situation depicting, worldviews and national cuisine is the Menu of 1882 to commemorate the memory of Taras Shevchenko by the Ukrainian community of St. Petersburg.

Contemporaries repeatedly referred to «culinary terminology» describing the political life of Ukrainian people. The dishes of traditional cuisine very clearly defined national-cultural influence and were a significant demarcating factor of national-political borders.

Foodstuffs, packaging paper or wrappers could act as a national symbol and a means of propaganda, making the authorities represented by the General Department of Press to introduce prohibitions for political reasons on the certain images on the labels of sweets, tobacco, and the like.

Certain public catering establishments became not only places for taking a variety of dishes and drinks, but at the same time the meeting points for representatives of a particular national community, where it was possible to communicate in a circle of like-minded people, read the latest press and discuss current news. For example, members of «the Ukrainian Community in Krakow» enjoyed meeting at the Kiiak Coffee Shop in the Market.

For conspiracy, the meetings of political and public figures were often held at the table of one of the society members, and sometimes the occasional field trips – «picnics» in the open took place. In particular, the Kyiv community practiced so-called «porridge at the Dnipro».

In general, it can be stated that food took a prominent part in the system of signs and symbols of the Ukrainian people during the period of modern nation formation and was one of the markers of national identity.

Keywords: traditional cuisine, national identity, formation of the nation, national symbol, ethnic policy